

Een kapitale kleinigheid: de belastingaanslag van Adriaen van de Venne

Johan Koppenol

Samenvatting

Een belastingaanslag van Adriaen van de Venne uit 1623 werpt nieuw licht op de kunstenaar en zijn activiteiten. Van de Venne hoorde bij de financiële elite, waardoor hij als kunstenaar selectief en onafhankelijk te werk kon gaan.

Abstract

Adriaen van de Venne's tax assessment from 1623 sheds new light on the artist and his activities. Van de Venne belonged to the financial elite, which enabled him to be selective and independent as an artist.

Over het leven van de eigenzinnige schilder en dichter Adriaen Pietersz. van de Venne (1590-1662) is veel minder bekend dan we zouden willen. Hij stamde uit een protestantse familie die tijdens de Nederlandse Opstand de wijk nam vanuit het Brabantse Lier, bij Antwerpen, naar het Noorden, naar Delft. De gegevens over zijn achtergrond en opleiding zijn schaars. Adriaen had een oudere broer, Jan van de Venne, die zich voor of in 1608 in Middelburg vestigde en daar, samen met zijn vrouw Aefgen Mussis, de kost verdiende als prentverkoper en kunsthandelaar. Enige tijd later is Adriaen hem gevolgd: ook hij verhuisde naar Middelburg. De vroegste sporen die hij daar naliet dateren uit 1614, toen hij getuige was bij de doop van een kind van Jan en Aefgen. Hijzelf trouwde met Elisabeth, de dochter van kapitein Hubrecht de Pours (Buijsen, 2023). Adriaens oudste kunstwerken stammen ook uit 1614. In de jaren die volgden ontwikkelde hij zich als schilder en tekenaar en ging hij samenwerken met Jacob Cats, voor wie hij de prenten ontwierp voor een tweetal embleembundels die in 1618 het licht zouden zien. In het laatstgenoemde jaar begon Adriaen samen met zijn broer Jan ook een prentuitgeverij, als onderdeel van een artistieke onderneming die bekend werd als de 'Schildery-winkel' (Van Vaeck, 1992; Rijkse, 2012-2014; Koppenol, 2023, p. 75).

Toen er in 1621 een einde kwam aan het Twaalfjarig Bestand tussen de opstandige noordelijke gewesten van de Nederlanden en de Spaanse kroon, was men daar in de Republiek niet of nauwelijks op voorbereid. Het land was tot op het bot verdeeld

geraakt over religieuze en politieke kwesties en alleen het gewelddadig ingrijpen van prins Maurits had een burgeroorlog kunnen voorkomen. Het land likte zijn wonden en had grote moeite om terug te schakelen naar een effectieve oorlogseconomie. Dat gold voor Holland, waar de Bestandstwisten zeer hevig waren geweest, maar zeker ook voor Zeeland. Daar waren de Bestandsjaren veel rustiger verlopen, maar door de ligging van het gewest was de oorlogsdreiging er veel directer dan in Holland. Zeeland had er alle belang bij zich goed te verdedigen en de controle te houden over de waterwegen. Om dat te kunnen bekostigen was veel geld nodig en dus besloten de Staten van Zeeland in 1623 tot het heffen van een extra vermogensbelasting. Toen dit besluit eenmaal genomen was, gingen de Zeeuwen voortvarend te werk en nog datzelfde jaar werd de belasting geïnd (Simons, 2013).

Het kohier met de verantwoording van deze extra heffing bleef bewaard, anders dan het grootste deel van de Middelburgse archieven dat bij een noodlottig Engels bombardement in 1940 verloren ging. In het belastingkohier is ook Adriaen van de Venne terug te vinden – een feit dat tot op heden onvermeld bleef in de biografische studies over hem. Het kohier vermeldt het volgende:

Adriaen vande Venne Capitein met Jan Pietersz
vande Venne zynen broeder te samen £ 4-0-0.¹

Het lijkt een detail en is dat in zeker opzicht ook, maar het is wel een detail waaruit ten minste drie zaken kunnen worden afgeleid.

Ten eerste wordt Adriaen van de Venne hier opgevoerd als kapitein. De kapitein was, na de kolonel, de hoogste vertegenwoordiger van de schutterij. Hij had de leiding over de stedelijke militie in een van de stadswijken. Vaak werd hij gerekruteerd uit de financiële elite, het was een functie met aanzien, een ereambt dat ook Van de Vennes schoonvader Hubrecht de Pours had bekleed. De functie had een zeker machogehalte, het ging om dapperheid en kracht. De kapitein genoot gezag, soms was hij een aanspreekpunt voor het stadsbestuur, en de functie kon ook een eerste stap zijn in een regentenloopbaan (Knevel, 1994, p. 126-134). Van de Venne zou geen regent worden, maar ook later, in Den Haag, zou hij deel uitmaken van de schutterij; in 1648 trad hij terug (Van Vaeck, 1994, dl. 1, p. 20).

Ten tweede is het belangrijk stil te staan bij het bedrag dat de Van de Vennes betaalden. Vier pond lijkt niet spectaculair, maar het gaat hier om de zoge-

¹ ZA, Archieftoegang 2, Staten van Zeeland en Gecommitteerde Raden, inv.nr. 1770: Kohier van de 1000ste penning, [letter A, p. 6].

Fig. 2: *Zelfportret van Adriaen van de Venne, 1618.*
Mauritshuis, Den Haag.

En dat leidt, ten derde, tot enkele overwegingen over zijn kunstenaarschap. Als welgesteld burger kon Van de Venne selectief zijn bij het uitoefenen van zijn kunstenaarschap. Hij was allesbehalve een broodschilder en dat plaatst de artistieke productie uit zijn Zeeuwse jaren in een ander, helderder licht. De belangrijkste schilderijen die hij in deze jaren produceerde, zijn vier grote, zeer gedetailleerde en kleurrijke werken waarvan de vervaardiging veel tijd moet hebben gekost. Het oudste werk, de verbluffende aftrap van zijn oeuvre, is de *Zielenvisserij* uit 1614. Het bevat talloze portretten van hooggeplaatsten en leden van de Middelburgse elite. Dat Van de Venne als beginnend kunstenaar toegang had tot hun kringen is niet vreemd, wanneer men weet dat hij zelf tot de welgestelden behoorde. En toen de broers in 1618 prenten gingen produceren, konden zij het zich veroorloven om zich toe te leggen op een beperkt aantal prestigieuze projecten voor een kleine, Oranjegezinde elite – iets wat overigens prima samenging met commercieel succes.

Adriaen kon, door zijn relatieve onafhankelijkheid, experimenteren en nieuwe wegen inslaan, wat resulteerde in een zeer eigenzinnig oeuvre, zowel

in beeld als in tekst. En dat leidt tot een laatste opmerking, over de verhouding tussen Van de Venne en Jacob Cats, wiens dichtwerk hij meer dan veertig jaar zou illustreren (Fig. 3). Kunsthistorici hebben gespeculeerd over de aard van hun samenwerking (Cats, 1996, dl. 2, p. 37-40). Gezien zijn eigen status is het niet waarschijnlijk dat Van de Venne als eenvoudige werknemer in dienst was van Cats. Uit de woorden van de illustrator zelf is duidelijk dat Cats weliswaar het initiatief had bij het bedenken van de afbeeldingen in zijn boeken, maar Van de Venne had beslist een eigen stem en gaf de prenten een eigen invulling. Niets wijst erop dat de twee vrienden waren, wel hadden ze een uniek kunstenaarsverbond waarin ze gelijkwaardiger waren dan soms is gedacht.

Fig. 3: *Dicht- en schilderkunst: Cats en Van de Venne. Album Adriaen van de Venne, blad 38: 'De kunsten' [fragment]. Department of Prints and Drawings, British Museum, Londen.*

Over de auteur

Johan Koppenol is hoogleraar oudere Nederlandse letterkunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij werkt aan een biografie van Jacob Cats.

Literatuurlijst

- Cats, J.** (1996). *Sinne- en minnebeelden*. Ed. Hans Luijten. 3 dln. Den Haag: Constan-tijn Huygens Instituut.
- Buijsen, E.** (2023). *Ick soeck en vind – De schilderijen van Adriaen van de Venne*. Zwolle: Waanders.
- Knevel, P.** (1994). *Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland, 1550-1700*. Hil-versum: Verloren.
- Koppenol, J.** (2023). ‘Jacob Cats en de broers Van de Venne. Oude en nieuwe aanna-mes.’ *Jaarboek De Zeventiende Eeuw*, pp. 67-80.
- Rijkse, R.** (2012-2014). ‘Het zeventiende-eeuwse culturele centrum van de gebroe-ders Van de Venne in Middelburg’, deel 1-9. *Nehalennia*, 177-186 (najaar 2012-winter 2014).
- Simons, J.** (2013). ‘“Cohier van den duysentsten penninck over de stadt Middel-burg”.’ *Nehalennia*, 181: 9-14.
- Van Vaeck, M.** (1994). *Adriaen van de Vennes Tafereel van de belacchende werelt (Den Haag, 1635)*. 3 dln. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Van Vaeck, M.** (1992). ‘Konst baert roem; het uitgeversbedrijf van de Van de Vennes te Middelburg (1618-1625).’ *Zeeland. Tijdschrift van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 1/2: 85-90.